BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING BADIIY ADABIYOTGA QIZIQISHINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARDAN FOYDALANISH

I.F.Sh.: Jurayeva Fazilat Ural qizi
Darajasi: Magistr
Ish joyi va lavozimi: Termiz tumani 34-maktab boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi
E-**mail:** jurayevafazilat22@gmail.com

ANNOTATSIYA

Tezisda boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining badiiy adabiyotga qiziqishini rivojlantirishda asar yuzasidan suhbat va hamkorlikda ishlash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Metodik manbalar asosida voqealar rivojini taxmin qilish, juftlikda fikr almashish, rollarga bo‘lib o‘qish, qahramon bilan shartli suhbat va kitob tavsiya qilish usullarini qo‘llash yo‘llari yoritiladi. Topshiriqlarni o‘qishdan oldin, o‘qish jarayonida va o‘qishdan keyin bajariladigan faoliyatga moslashtirish tavsiya etiladi. O‘quvchining qiziqishini baholashda darsdagi ishtiroki bilan birga asarni qayta o‘qishi, savol berishi va mustaqil kitob tanlashiga e’tibor qaratiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy adabiyot, o‘qish motivatsiyasi, interfaol metod, hamkorlikda o‘qish, matn tahlili, kitobxonlik.

KIRISH

Bola hikoyani ravon o‘qisa ham, keyingi kitobni o‘z xohishi bilan qo‘liga olmasligi mumkin. Shu sababli boshlang‘ich ta’limda o‘qish malakasini shakllantirish bilan birga o‘quvchida asarga qiziqish va shaxsiy munosabatni rivojlantirish zarur. Qahramonning qarori sababini tushunish, voqeaning davomini bilish yoki o‘qiganlarini tengdoshi bilan muhokama qilish istagi bolani asar ustida fikrlashga undaydi. Interfaol topshiriqlarni tanlashda shu qiziqish va ehtiyojlarni hisobga olish lozim.

Qosimova va hammualliflarning metodik darsligida sinfdan tashqari o‘qishda asar yuzasidan suhbatlashish, erkin fikr bildirish, qayta hikoyalash va rollarga bo‘lib o‘qish tavsiya etiladi [1]. Bu usullarni tanlashda ularning o‘quvchini qiziqtirishi bilan birga asarni tushunishga qanday yordam berishi ham hisobga olinadi. O‘yinda faol qatnashish bolaning matnni anglaganini yoki badiiy adabiyotga barqaror qiziqishi shakllanganini hali bildirmaydi. Muhokama davomida o‘quvchi matnga murojaat qilib, o‘z fikrini asoslashni o‘rganishi kerak.

TADQIQOT MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning maqsadi — boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining badiiy adabiyotga qiziqishini rivojlantirishga xizmat qiladigan interfaol metodlarni tanlash va qo‘llash shartlarini asoslash. Buning uchun o‘qishga qiziqish va matn mazmunini tushunishga oid metodik tavsiyalarni tahlil qilish, topshiriqlarni o‘qish bosqichlariga moslashtirish hamda o‘quvchi qiziqishini kuzatish mezonlarini belgilash vazifalari qo‘yildi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim metodikasiga oid darslik, AQSH Ta’lim fanlari institutining amaliy qo‘llanmasi va PIRLS 2026 baholash doirasi tahlil qilindi [1–3]. Manbalar o‘quvchining matn bilan ishlashi, tengdoshlari bilan muloqoti va mustaqil kitob tanlashiga berilgan e’tibor nuqtayi nazaridan qiyoslandi. Nazariy tahlil va metodik tavsiyalarni umumlashtirish asosida mashg‘ulotlarni tashkil etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqildi. Tadqiqotda tajriba-sinov o‘tkazilmagan; takliflarning samaradorligini amaliyotda tekshirish talab etiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI

O‘qib tushunishni rivojlantirishga oid amaliy qo‘llanmada asar mazmuni yuzasidan muhokama tashkil etish va o‘quvchini o‘qishga rag‘batlantiradigan muhit yaratish tavsiya etiladi [2]. Bu tavsiyalarni asoslovchi tadqiqot dalillarining darajasi turlicha. Shuning uchun interfaol usullarning barchasi bir xil samara beradi, deb bo‘lmaydi. Har bir usulni qo‘llashdan oldin dars maqsadi, tanlangan asarning xususiyatlari va o‘quvchiga zarur yordam aniqlanishi lozim.

PIRLS doirasida badiiy tajriba orttirish uchun o‘qish alohida maqsad sifatida ko‘rsatiladi [3]. Bu yondashuv asar ustida ishlashda qahramonlarning kechinmalari, voqealarning sabablari va o‘quvchining taassurotlariga e’tibor qaratishni nazarda tutadi. Quyidagi topshiriqlar shu jihatlarni muhokama qilishga mo‘ljallangan.

O‘qishdan oldin taxmin qilish. O‘qituvchi asar sarlavhasi yoki mazmunga mos rasmni ko‘rsatib, «Bu hikoyada qanday voqea yuz berishi mumkin?» deb so‘raydi. Har bir bola avval o‘ylab oladi, keyin juftlikdagi sherigi bilan fikr almashadi. O‘qituvchi taxminning to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini darhol aytmay, o‘quvchidan fikrini izohlashni so‘raydi. Asar o‘qilgach, bolalar dastlabki taxminlarini voqealar bilan taqqoslaydilar va fikrlari nima sababdan o‘zgarganini tushuntiradilar. Bu topshiriq hikoyaning davomini bilishga qiziqish uyg‘otishi mumkin.

O‘qish jarayonida juftlikda muhokama qilish. Mazmunan yaxlit parcha o‘qilgach, o‘quvchilarga «Qahramon nega aynan shunday yo‘l tutdi?» kabi ochiq savol beriladi. Har bir o‘quvchi avval javobini o‘ylab oladi, so‘ng sherigining fikrini tinglaydi. Ular matndan javoblarini tasdiqlaydigan jumla yoki voqeani topadilar. Umumiy suhbatda turli fikrlar bildirilsa, o‘qituvchi keltirilgan dalillarni solishtirishni taklif qiladi. Bunda javobning tezligiga emas, uning asoslanganligiga e’tibor beriladi.

Rollarga bo‘lib o‘qish. Qahramonlar suhbati mavjud bo‘lgan qisqa parcha tanlanib, muallif va qahramonlar nutqi ajratiladi. O‘quvchilar avval voqea mazmunini tushunib oladilar, keyin qahramonning holatiga mos ohangni tanlaydilar. Mashqdan so‘ng «Nega bu gapni xafa ohangda o‘qiding?» kabi savollar orqali tanlangan ohangning matn mazmuniga mosligi muhokama qilinadi. Bu usul mahalliy metodik adabiyotda ham yoritilgan [1]. Mashg‘ulotda asosiy vaqt parchaning ma’nosini tushunish va uni ifodali o‘qishga ajratiladi.

Qahramon bilan shartli suhbat. Bir o‘quvchi qahramon rolida savollarga javob beradi, boshqalar esa uning xatti-harakatlari sabablarini so‘raydilar. Masalan, «Do‘stingga nima uchun yordam berding?» yoki «O‘sha paytda nimadan xavotirlanding?» kabi savollar beriladi. Javoblar asardagi ma’lumotlarga tayanishi kerak. Matnda bevosita aytilmagan fikrni o‘quvchi o‘z taxmini sifatida bildiradi. O‘qituvchi taxminni matndagi dalildan farqlashga yordam beradi. Mashq qahramonning harakatlarini tushunish va ularga asosli munosabat bildirishga yo‘naltiriladi.

O‘qishdan keyin kitob tavsiya qilish. O‘quvchi o‘qigan asarini tengdoshiga tavsiya qilib, o‘ziga nima yoqqanini va kitob kimga qiziq bo‘lishi mumkinligini qisqacha izohlaydi. Asarning yakunini aytib berish shart emas. Tavsiya og‘zaki, qisqa yozma matn yoki izohli rasm shaklida tayyorlanishi mumkin. Keyingi mashg‘ulotda bolalarga tavsiya qilingan kitoblar orasidan o‘zlari qiziqqanini tanlash imkoniyati beriladi. O‘qituvchi tanlov sababini so‘raydi va o‘quvchilarning turlicha qiziqishlarini hisobga oladi.

Metodlarni yoshga moslashtirishda topshiriq hajmi va beriladigan yordam turi belgilanadi. 1–2-sinflarda qisqa og‘zaki savollar, mazmunni tushunishga yordam beradigan rasmlar va o‘qituvchi o‘qib beradigan parchalardan foydalanish mumkin. 3–4-sinflarda javobni bir necha voqea bilan asoslash, qahramonlarning qarorlarini taqqoslash va yozma tavsiya tayyorlash taklif etiladi. Bu tavsiyalar qat’iy yosh chegarasini belgilamaydi. O‘qishda qiynaladigan bola uchun parcha qisqartiriladi yoki avval o‘qituvchi bilan birgalikda o‘qiladi. Shunda u ham muhokamada fikr bildira oladi. Guruhdagi vazifalarni navbat bilan almashtirish barcha o‘quvchilarning matn ustida ishlashiga imkon beradi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Bitta darsda barcha usullarni qo‘llash shart emas. Masalan, maqsad qahramon qarorining sababini tushunish bo‘lsa, voqeani taxmin qilish, parchani o‘qish va juftlikda fikrni asoslash topshiriqlarini tanlash mumkin. Keyingi mashg‘ulotda shu asar yuzasidan kitob tavsiyasi tayyorlanadi. Har bir topshiriqdan so‘ng matnning tegishli o‘rinlarini qayta o‘qish uchun vaqt ajratiladi. O‘qituvchi suhbatni boshqarib, muhokama mavzudan chetlashganda savollar yordamida o‘quvchilar e’tiborini asarga qaratadi.

O‘quvchining yangi kitobni o‘z xohishi bilan tanlashi, asar haqida savol berishi, yoqtirgan parchasini qayta o‘qishi va taassurotlarini boshqalar bilan bo‘lishishi qiziqish belgisi sifatida qayd etilishi mumkin. Bunday xatti-harakatlarni bir necha mashg‘ulot davomida kuzatish lozim. Asar mazmunini tushunish darajasi esa alohida savollar yordamida aniqlanadi. Kuzatuv qaydlari keyingi kitob va zarur yordam turini tanlash uchun qo‘llanadi; ular asosida bolalarni sinf oldida o‘zaro taqqoslash tavsiya etilmaydi. Bir darsdagi faollik barqaror qiziqish shakllangani haqida xulosa chiqarish uchun yetarli emas.

ILMIY YANGILIGI VA AMALIY AHAMIYATI

Tadqiqotda interfaol topshiriqlar o‘qish bosqichlariga moslashtirildi va ularni qo‘llash natijalarini ikki jihatdan kuzatish taklif etildi: o‘quvchining asar mazmunini tushuntirishi hamda o‘qishni davom ettirishga tashabbus ko‘rsatishi. Bu yondashuvdan mashg‘ulot rejasini tuzish va tanlangan usulning o‘qishga qiziqish hamda matnni tushunishga qanday yordam berishini kuzatishda foydalanish mumkin. Tavsiyalarning samaradorligini baholash uchun ularni tayyorgarlik darajasi turlicha bo‘lgan o‘quvchilar bilan amaliy sinovdan o‘tkazish zarur.

XULOSA

Boshlang‘ich sinflarda interfaol metodlar o‘quvchiga asar haqida fikr yuritish, o‘z munosabatini bildirish va tengdoshlarining fikrlarini tinglash imkonini beradi. Voqealarni taxmin qilish, juftlikda muhokama qilish, rollarga bo‘lib o‘qish, qahramon bilan shartli suhbat va kitob tavsiya qilish topshiriqlari matn mazmuni hamda dars maqsadiga mos tanlanishi lozim. O‘quvchining qiziqishi uning asarni qayta o‘qishi, savol berishi va yangi kitob tanlashga intilishi orqali kuzatiladi. Bu belgilarni bir necha mashg‘ulot davomida qayd etish keyingi topshiriqlarni bolaning ehtiyojiga moslashtirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimova K., Matchonov S., G‘ulomova X., Yo‘ldosheva Sh., Sariyev Sh. Ona tili o‘qitish metodikasi. — Toshkent: Noshir, 2009. — 352 b. URL: https://jdpu.uz/wp-content/uploads/2020/01/Ona-tili-oqitish-metodikasi.pdf
2. Shanahan T., Callison K., Carriere C., Duke N. K., Pearson P. D., Schatschneider C., Torgesen J. Improving Reading Comprehension in Kindergarten Through 3rd Grade. — Washington, DC: Institute of Education Sciences, 2010. — NCEE 2010-4038. URL: https://ies.ed.gov/ncee/wwc/Docs/PracticeGuide/readingcomp_pg_092810.pdf
3. TIMSS & PIRLS International Study Center. PIRLS 2026 Assessment Frameworks. — Boston College. URL: https://pirls.bc.edu/pirls2026/frameworks/index.html

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.